

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 202-212

שיעור יד

מציאת בנו ובתו

(בבא מציעא יב ע"א)

הקדמה

א. רש"י: שמואל – קטן מגביה לאביו, קטנה שבח נעוריה; רבי יוחנן – משום איבה
ב. ירושלמי: רבי יוחנן וריש לקיש – "טפולין לאביהן" והמגביה מציאה לחברו
סיכום

הקדמה

במשנה (יב ע"א) נאמר:

מציאת בנו ובתו הקטנים, מציאת עבדו ושפחתו הכנענים, מציאת אשתו – הרי אלו שלו.
מציאת בנו ובתו הגדולים, מציאת עבדו ושפחתו העברים, מציאת אשתו שגירשה אף על פי
שלא נתן כתובה – הרי אלו שלהן.

בנוגע למציאה של בן קטן נאמר בגמרא (שם):

אמר שמואל: מפני מה אמרו מציאת קטן לאביו? שבשעה שמוצאה מריצה אצל אביו, ואינו
מאחר בידו.

"מפני מה אמרו" – משמעותו שחכמים הם שקבעו הלכות אלו. "מריצה... ואינו מאחר" – הוא מיד
מביא את המציאה לאביו ואינו מעכב אותה אצלו. הגמרא דנה בדברי שמואל ובסוף הסוגיה (יב
ע"ב) נאמר:

ופליגא דרבי חייא בר אבא, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לא גדול – גדול ממש,
ולא קטן – קטן ממש. אלא: גדול וסמוך על שלחן אביו – זהו קטן, קטן ואינו סמוך על שלחן
אביו – זהו גדול.

שמואל פירש שקטנים וגדולים האמורים במשנתנו הכוונה היא לגיל, ואילו רבי יוחנן פירש שגדולים
וקטנים שנזכרו במשנתנו אין הכוונה לגיל, אלא מי שסמוך על שולחן אביו נקרא קטן גם אם הוא
גדול בגיל, ומי שאינו סמוך על שולחן אביו נקרא גדול גם אם הוא קטן בגיל. לפי רבי יוחנן גדול זהו
ביטוי להיותו עצמאי וקטן זהו ביטוי למי שאינו עצמאי.
בירושלמי (א, ה) על משנתנו מופיעים דברי רבי יוחנן כך:

אמר רבי יוחנן: בשאינן טפולין לאביהן [מציאתם שלהם], אבל אם היו טפולין לאביהן
מציאתן שלו [של האב].

דברי רבי יוחנן הללו נזכרו גם בירושלמי (כתובות ו, א) שם עוסקת הגמרא בשאלה אם מציאת אישה לעצמה או לבעלה. גם בירושלמי (פאה ד, ו) נזכרו דברי רבי יוחנן הללו, לאחר שהגמרא שם ציטטה את כל משנתנו.

נעיין בפירושו של רש"י לדברי שמואל ורבי יוחנן שנזכרו בסוגייתנו, וכן נעיין בדברי רבי יוחנן בבבלי ובירושלמי ובדברי ריש לקיש שנזכרו בירושלמי שחלק על רבי יוחנן.

א. רש"י: שמואל – קטן מגביה לאביו, קטנה שבח נעוריה; רבי יוחנן – משום איבה

רש"י במשנה (ד"ה מציאת) כתב:

בנו קטן בגמרא מפרש מאי טעמא. בתו הקטנה בכתובות (מו, ב) ילפינן לה מקראי, דקטנה ואף נערה [קטנה – משנולדה עד גיל שתיים עשרה. נערה – בת שתיים עשרה ומעלה עד שתיים עשרה וששה חודשים ושהביאה שתי שערות] כל שבח נעוריה לאביה.

על דברי שמואל שנזכרו בגמרא כתב רש"י (ד"ה מפני מה אמרו מציאת קטן לאביו):

בשלמא בתו ואשתו – טעמא מפרש להו במקומן בכתובות. אלא בנו טעמא מאי? מריצה אצל אביו – הלכך, כשמגביה לצורך אביו הגביהה.

נראה שגם רש"י שכתב במשנה שבגמרא יפורש הטעם, התכוון לדברי שמואל ולפיו הנימוק לדין מציאת בן קטן שונה מהנימוק לדין מציאת בת קטנה. בן קטן – כשקטן מגביה מציאה הוא עושה כן על מנת לתת אותה לאביו. הריטב"א (יב ע"א) הוסיף על פירוש רש"י:

פי' והוי ליה כאלו הגביהה לאביו, כן פרש"י ז"ל. פירוש לפירושו: וכיון דרבנן הוא דתקון מציאה לקטן מפני דרכי שלום [גיטין נט ע"ב, משנה (נזכרה בסוגייתנו)], אמרו שתהא מציאתו לאביו מהאי טעמא.

לפי שמואל בן קטן אינו זוכה מדין תורה. חכמים הם שתיקנו שקטן זוכה במציאה מפני דרכי שלום, והם גם תיקנו שמפני דרכי שלום מציאת קטן לאביו.¹

בת קטנה – רש"י הפנה למשנה בכתובות שם נאמר: "האב זכאי בבתו: בקידושיה – בכסף, בשטר, ובביאה; זכאי במציאתה..." הגמרא שם הזכירה את הלימוד מפסוק בהקשר של קידושי בת קטנה או נערה:

בכסף מנלן? ...אמר קרא: "בנעוריה בית אביה" (במדבר ל, יז) – כל שבח נעורים לאביה.

קידושי כסף של קטנה ונערה הם של אביה, ומכאן שגם מציאתה לאביה. אך בהמשך הגמרא (שם) מו ע"ב – מז ע"א) נאמר: "זכאי במציאתה – משום איבה". רש"י (ד"ה משום איבה) פירש מהי האיבה: "דכיון דאינו חייב במזונותיה אי אמרת מציאתה שלה איכא איבה ולא זיין לה תו".² על דברי רש"י במשנתנו הקשה הרשב"א (יב ע"א):

¹ סברה כמו זו של הריטב"א נזכרה גם בתוספות (יב ע"א ד"ה אי אמרת). ראה בהרחבה: מהרש"א, ומהרש"א בחידושי בתרא; מהר"ם שיף (יב ע"א). ראה עוד: מהר"י אבוהב (שיטה מקובצת יב ע"א).

² כך פירש גם רבינו יהונתן מלוניל (כתובות טז ע"ב בדפי הרי"ף).

"מבנעוריה..." דההיא בהפרת נדרים הוא דכתיב, ותנן (כתובות מ"ז א') האב זכאי בביתו במציאתה, ופריש בגמ' מאי טעמא? "משום איבה". וצ"ע.

הרשב"א הקשה שהגמרא בכתובות דרשה את הפסוק בנוגע לקידושי כסף, ובהמשך דחתה הגמרא את הלימוד מהפסוק והסבירה שפסוק זה עוסק אך ורק בהקשר שבו הוא נאמר בתורה – הפרת נדרים. הנימוק לכך שמציאת בת לאביה הוא משום איבה ולא בגלל דרשת הפסוק. הרשב"א נשאר בצ"ע.³

נראה להסביר את רש"י כך. רש"י בפירושו למשנה כתב שבגמרא יוסבר מדוע מציאת קטן לאביו, וכאמור כוונת רש"י לדברי שמואל, מאחר שרש"י דייק בדברי שמואל ששאל: "מפני מה אמרו [במשנתנו] מציאת קטן לאביו?". במשנתנו נאמר גם שמציאת קטנה לאביה, אך שמואל שאל אך ורק בנוגע למציאה של קטן. ייתכן שרש"י רצה לומר גם שנימוקו של שמואל נכון גם בנוגע לבת קטנה, אך רש"י ציין לגמרא בכתובות שבה נאמר שאין הדבר תלוי רק ברצונה הטוב של הבת להגביה את המציאה לאביה, אלא שכך נלמד מדרשת הפסוק "בנעוריה בית אביה". על כך הקשה הרשב"א שלפי מסקנת הגמרא בכתובות שם, פסוק זה נאמר רק בהקשר של הפרת נדרים וכפי שהוא נזכר בתורה בפרשת נדרים.

אלא שלפי רש"י מפסוק זה יש ללמוד ש"כל שבח נעורים לאביה" ולא רק בהקשר של הפרת נדרים. כך כתב רש"י במקום נוסף (בבא קמא פז ע"א ד"ה שבח נעורים): "שבח נעורים לאב – דכתיב 'בנעוריה בית אביה' כל שבח נעורים לאביה אפי' כסף קדושין שלו".⁴ במקומות נוספים ציין רש"י לימוד זה כלימוד כללי.⁵

בנוגע לדברי הגמרא ששמואל חלק על דברי רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, הסביר רש"י (יב ע"ב ד"ה אדר' חייא):

³ כך הקשו גם: ריטב"א, תוספות רא"ש (יב ע"א), וכן נרמזה קושיה זו גם בתוספות (שם ע"ב ד"ה אמר רבי יוחנן). הרב אהרן וואלקין (בית אהרן, יב ע"א) כתב שבגמרא בכתובות (שם) רש"י הסביר שהאיבה תהיה שהאב לא יזון אותה. ולפי זה, גם בוגרת שסמוכה על שולחן אביה, מציאתה שלו. תוספות (יב ע"ב ד"ה רבי יוחנן; כתובות מז ע"א ד"ה משום) כתבו שמציאת בת לאביה משום איבה – הכוונה שמא ישיאה למנוול ומוכה שחין. טעם זה מתאים לקטנה ונערה אך לא לבוגרת. בשל כך הסביר רש"י במשנתנו שמציאת קטנה ונערה לאביה בשל הלימוד מהפסוק "בנעוריה בית אביה", ומה שנאמר בגמרא בכתובות "משום איבה" – זהו נימוק מדוע האב זוכה במציאתה אף בבגרותה. יש להעיר שבנוגע לבן שסמוך לשולחן אביו, הסכימו התוספות (שם) שהאיבה היא שלא יזון אותו.

⁴ במשנה (נדה מז ע"א) נאמר: "משל משלו חכמים באשה: פגה, בוחל, וצמל. פגה – עודה תנוקת, בוחל – אלו ימי נעוריה. בזו ובזו אמרו: אביה זכאי במציאתה, ובמעשה ידיה". רש"י (ד"ה בזו ובזו) פירש: "בזו ובזו – אפי' כשהיא נערה אביה זכאי כו' דכתיב (במדבר ל) 'בנעוריה בית אביה' כל שבח נעוריה לאביה". גם כאן כתב רש"י שהאב זכאי במציאת בתו הקטנה (התינוקת) והנערה, בשל דרשת הפסוק.

⁵ רש"י (כתובות לט ע"ב ד"ה דאבוה; סנהדרין י ע"א ד"ה ומשלמין ממון). הרב ברוך אפשטיין (תורה תמימה, במדבר ל, יז, הערה צא) כתב על דרשת הפסוק: "פשוט דאירי בביתו קטנה או נערה, ומשמע ליה דכונת הלשון 'בנעוריה בית אביה' שבנעוריה היא ברשות אביה, וכל אשר לה – לו הוא. והנה אף על פי דבגמרא דחו דרשה זו ואמרו בהפרת נדרים הוא דכתיב וממונא מאיסורא לא ילפינן, בכל זאת העתקנו [לפירוש תורה תמימה] דרשה זו, יען כי כפי הנראה בא דחוי זה שבגמרא רק בדרך פלפול בעלמא, אבל באמת דרשה עקרית ואמתית היא, יען כי דרשה זו דשבח נעורים שייך להאב מצינו בכמה מקומות לענין דינא. וראיה נאמנה לזה שכן הרמב"ם בפירוש המשנה (כתובות ד, ד) הביא מפורש דרשה זו וזה לשונו: 'אלו הענינים שהאב זוכה בהם כל זמן שבתו נערה לפי שנאמר בנעוריה בית אביה ובאה הקבלה כל שבח נעורים לאביה', עכ"ל. הרי שלא חשש לדחית הגמרא והיינו מטעם שכתבנו". יש להעיר שהרמב"ם (שם) כתב עוד: "אבל משתבגור אין לאביה בה רשות ואין לו שלטון עליה כלל", ומשמע שאינו סובר כרש"י שבוגרת שסמוכה על שולחן אביה, מציאתה שלו. ראה הרחבה בביאור דברי הרמב"ם הללו: הרב נעם בלזם (אמרי נעם, כתובות, עמ' 146–149).

אדר' חייא בר אבא – דאמר אף גדול שיש לו זכייה, אם סמוך הוא על שולחן אביו – מציאתו לאביו משום איבה, אבל אינו סמוך על שולחן אביו, אפילו הוא קטן – מציאתו שלו.

רק בפירוש דברי רבי יוחנן הזכיר רש"י את הנימוק משום איבה שמופיע בגמרא בכתובות בנוגע לאב שזכאי במציאת בתו. בגמרא עצמה בסוגייתנו לא נזכר כלל בהקשר למציאת בן ובת הנימוק משום איבה. נימוק זה נזכר בהקשר להלכה אחרת במשנתנו: "מציאת אשתו – הרי אלו שלו", ובגמרא (יב ע"ב) נאמר: "טעמא מאי אמור רבנן מציאת אשה לבעלה – כי היכי דלא תיהוי לה איבה".

דברי רבי יוחנן בבבלי נאמרו בלשון זכר וגם רש"י הסביר דבריו על קטן ובלשון זכר, ובירושלמי (פאה ד, ו; כתובות ו, א; בבא מציעא א, ה) נזכרו דברי רבי יוחנן בלשון רבים: "כשאין טפולין לאביהם, אבל אם היו טפולין לאביהם מציאותן שלו".⁶ בוודאי כך הדין גם בנוגע לבת, שהרי זהו הנימוק שנזכר בגמרא (כתובות מז ע"א) בנוגע לבת, ורש"י (שם ד"ה משום איבה) הסביר: "דכיון דאינו חייב במזונותיה אי אמרת מציאתה שלה איכא איבה ולא זיין לה תו". כך כתב רש"י (כתובות מג ע"א ד"ה מה מציאתה) גם על דברי הגמרא שאמרה: "מעשה ידיה כמציאתה, מה מציאתה – בחיי האב לאב לאחר מיתת האב לעצמה, אף מעשה ידיה נמי – בחיי האב לאב לאחר מיתת האב לעצמה".

מה מציאתה כו' – דמציאתה פשיטא לן דלעצמה, דהא אפילו בחיי האב לא זכי בהן אב אא"כ סמוכה על שלחנו כדאמרין בב"מ (דף יב:) **ומשום איבה** דכיון דאינו חייב במזונותיה בחייו כדתנן בפרקין [כתובות מט ע"א] "האב אינו חייב במזונות בתו" ואי אמרת מציאתה לעצמה תו לא יהיב לה מזונות. ולקמן בפירקין [מו ע"ב – מז ע"א] נמי אמרי' זכאי במציאתה **משום איבה**.⁷

על פי רש"י גם בת בוגרת הסמוכה על שולחן אביה מציאתה לאביה. כך כתב הגהות אשרי (כתובות ד, ח): "לרש"י בסמוכה על שולחנו אפילו בוגרת. ואם אינה סמוכה על שלחנו אפילו בקטנה אינו זכאי כו' יוחנן בפ"ק דב"מ (דף יב א), ואין חילוק בין קטנה לקטן". גם המהרש"א (כתובות מז ע"א) הבין כך את דברי רש"י וכתב: "קצת קשה לפרש"י הא דקתני הכא האב זכאי בביתו נערה וקטנה במציאתה ככל אינך דקתני הכא הא דומיא דהכא בסמוכה אפילו בבוגרת וגדול הסמוך נמי מציאתו לאביו, ודו"ק". כל מה שנאמר במשנה בכתובות שם מתייחס לקטנה ונערה בלבד, ולפי רש"י יוצא שגם בבוגרת שסמוכה על שולחן אביה, המציאה שלו.

⁶ בגמרא (בבא קמא פז ע"ב) נאמר שאם אדם חבל בקטן, על החובל לעשות לקטן סגולה מתשלום דמי השבת. הגמרא הציעה שהחובל ייתן את דמי השבת לאביו, ודחתה: "אמרי: כי קא קפיד – במידי דקא חסר, במידי דאתא מעלמא לא קפיד". הקשתה הגמרא: "והא מציאה דמעלמא קאתי להו וקא קפיד!". רש"י (ד"ה והרי מציאה) הסביר: "והרי מציאה – דתנן בשנים אוחזין (ב"מ דף י"ב:) מציאת בנו ובתו הקטנים הרי אלו שלו, ואוקימנא התם גדול וסמוך על שולחנו זהו קטן". רש"י פירש את קושיית הגמרא שם לפי רבי יוחנן. התוספות (שם ד"ה והא מציאה) כתבו שאי אפשר היה להסביר את קושיית הגמרא כדברי שמואל, מאחר שלפי שמואל מציאת קטן לאביו משום שהקטן מריצה ומביאה לאביו ולא משום קפידא. אמנם בהמשך כתבו התוספות שגם לפי שמואל ניתן להסביר שקושיית הגמרא היא שכמו במציאה הקטן מריצה אצל אביו, כך בחבלה האב יזכה כי הקטן יריץ את דמי החבלה לאביו. ועל זה השיבה הגמרא שכיוון שיש לקטן צער בגופו, הוא לא יריץ את דמי החבלה לאביו ויהיה מעוניין לזכות בדמי החבלה לעצמו.

⁷ אמנם יש מבין הראשונים שהתאימו את פירוש רש"י לדברי שמואל עם דברי רבי יוחנן. כך כתב הרשב"א (יב ע"א): "מציאת בנו ובתו הקטנים. פירש רש"י דמציאת בתו משום דכתיב 'בנעוריה בית אביה' כל שבח נעורים לאביה. ולפי פירושו הא דאמר רבי יוחנן לקמן 'לא גדול גדול ממש' וכו' אבנו דוקא קאי, אבל בת אפילו אינה סמוכה על שלחן אביה מציאתה לאביה דהתורה זכתה לו. וכן כתב כאן הרמב"ם בפירוש המשנה. וכן כתב גם כן הרמב"ם נ"ר. וכן מוכח בפרק החובל". לדברינו, רש"י פירש שרבי יוחנן ושמואל הסבירו את המשנה אחרת.

אמנם בגמרא בכתובות (שם) לא נאמר שאב זכאי במציאת בתו בשל הלימוד מהפסוק "בנעוריה בית אביה", שזה על פי דברי שמואל, וכן לא נאמר ש"משום איבה" זה על פי רבי יוחנן, ובוודאי לא נזכר שם שגדול הוא מי שאיננו סמוך על שולחן אביו וקטן הוא מי שסמוך על שולחן אביו. אך כאמור הנימוק "משום איבה" אינו מתאים כלל לפירושו של שמואל, כי מדברי שמואל נראה שהסיבה שהאב זוכה במציאה היא סיבה חיובית: כשהקטן מגביה מציאה הוא מגביהה על מנת לתת אותה לאביו, ולא מפני שלאב יש זכות בשבח נעוריו או שזו תקנה משום איבה. אשר על כן רש"י ביאר את המשנה לפי שמואל, והתאים את דבריו למשנה ולגמרא בכתובות ששם מדובר על קטנה ונערה בגיל. אך לפי רבי יוחנן אין מדובר במשנתנו על קטן וגדול בגיל, והנימוק שנזכר בגמרא בכתובות "משום איבה" שתגרום לכך שהאב יפסיק לזון את מי שאיננו חייב לזון, מתאים רק למי שסמוך על שולחן האב – בת ובן.⁸

ב. ירושלמי: רבי יוחנן וריש לקיש – "טפולין לאביהן" והמגביה מציאה לחברו

כאמור לעיל, דברי רבי יוחנן נזכרו בכמה מקומות בירושלמי. במסכת פאה (ד, ו) נזכרו דבריו בהרחבה:

משנה. מי שליקט פאה ואמר הרי זו לפלוני, רבי אלעזר אומר: זכה. וחכמים אומרים יתננה לעני הנמצא ראשון.

גמרא. רבי יהושע בן לוי אמר: בבעל הבית עשיר נחלקו, אבל בבעל הבית עני מאחר שהוא ראוי ליטול זכה.

אמר רבי זעירא: רבי אלעזר, ורבי יוחנן, ורבי יהושע בן לוי – שלשתן אמרו דבר אחד.

לפי רבי זעירא המכנה המשותף לשלושת האמוראים הוא האמירה שאם אדם יכול לזכות לעצמו, הוא יכול לזכות את חברו באותו דבר. הגמרא פירטה את דבריהם בעניין זה:

[א] רבי אלעזר – דאמר רבי זעירא בשם רבי אלעזר: אדם זוכה לחבירו במציאה.

[ב] רבי יוחנן – דתנינן תמן "מציאת בנו ובתו הקטנים עבדו ושפחתו הכנעניים מציאת אשתו – הרי אלו שלו. מציאת בנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העבריים מציאת אשתו שגירשה אף על פי שלא נתן לה כתובה – הרי אלו שלהם". ואמר רבי יוחנן: כשאין טפולין לאביהם, אבל אם היו טפולין לאביהם מציאותן שלו.

[ג] רבי יהושע בן לוי – דרבי יהושע בן לוי אמר: בבעל הבית עשיר נחלקו, אבל בבעל הבית עני מאחר שהוא ראוי ליטול זכה.

לפי רבי יוחנן מציאה שמצאו בן או בת ש"טפולין לאביהם" היא של האב, ומכאן שרבי יוחנן סבר שאם אדם זוכה לעצמו הוא יכול לזכות לחברו. ההיסק שהסיק רבי זעירא בירושלמי מדברי רבי יוחנן, תואם לאמור בשמו של רבי יוחנן בבבלי (י ע"א): "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: המגביה מציאה לחבירו – קנה חבירו". דברי רבי זעירא מסבירים את הפן המשפטי באיזה אופן זכה

⁸ התוספות (יב ע"ב ד"ה ורבי יוחנן; עירובין עט ע"ב ד"ה ומזכה; כתובות מז ע"א ד"ה משום איבה; גיטין סד ע"ב ד"ה אלא; בבא קמא פז ע"א ד"ה כיון) דנו בהרחבה רבה בדברי רש"י בסוגייתנו ובגמרא בכתובות שם. את סוגייתנו הסבירו התוספות כך: לפי רבי יוחנן מציאת קטן שסמוך על שולחן אביו היא לאב משום איבה שלא יזון אותו, אבל קטנה יש חשש לאיבה גם כשאינה סמוכה על שולחן שמא ישיא אותה למוכה שחין. לפי שמואל מציאת בן קטן היא לאביו כי הוא מגביה לצורך אביו, ולכן כך הדין גם אם איננו סמוך על שולחן אביו. בן גדול – אין מציאתו לאביו. נערה – מציאתה לאביה משום איבה, שמא ישיא אותה למנוול ומוכה שחין.

האב במציאה של "טפולין לאביהם" – הסמוכים על שולחנו. אך מה הסיבה שחכמים תיקנו שמציאה של "טפולין לאביהם" היא של אביהם? לא נזכר כלל בירושלמי שהסיבה היא משום איבה וכפי שהסביר רש"י את דברי רבי יוחנן בבבלי.⁹ הרב משה פרנקל (פני משה, פאה שם) כתב:

אם היו סמוכים על שולחנו מציאתן שלו, ואף על פי שגדולים הן. אלמא דמזכה הוא לאביו בהגבהה שלו.¹⁰

פירוש זה לדברי רבי יוחנן שהוא מזכה לאביו בהגבהה שלו, מזכיר את דברי שמואל בבבלי שעליו נאמר שם שהוא חלק על רבי יוחנן. הרב חיים קנייבסקי (פירוש לירושלמי פאה שם) הסביר את דברי רבי יוחנן בירושלמי כנימוקו של שמואל בבבלי:

אבל אם היו טפולין לאביהן מציאותן שלו – ומשום דמסתמא מריצה אצל אביו וכשמגביהה לצורך אביו מגביהה, אלמא סבירא ליה לרבי יוחנן דכל דמצי זכי לנפשיה זכי נמי לחבריה.

לפי הסבר זה, מה שנאמר בבבלי (יב ע"ב) על שמואל: "ופליגא דרבי חייא בר אבא, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לא גדול – גדול ממש, ולא קטן – קטן ממש", המחלוקת היא אכן רק בנוגע לפירוש משנתנו. האם פירושה כדברי שמואל שבנו ובתו הקטנים והגדולים הכוונה לקטנים ולגדולים ממש – גיל, או פירוש משנתנו הוא כדברי רבי יוחנן שקטנים וגדולים הכוונה לטפלים או שאינם טפלים על שולחן האב. המכנה המשותף הוא שהמציאה של האב והנימוק חיובי – ממבטם של הטפולים לאב שמבינים שאם הם נהנים ומתפרנסים מאביהם, אזי גם אם הם מצאו מציאה – היא של האב. זאת בשונה מדברי רש"י שהסביר את דברי רבי יוחנן שמציאה שמצאו הטפולים לאביהם היא מנימוק שלילי – משום איבה של האב שלא יזון אותם.¹¹

⁹ הרב ישראל חיים דיכס (נתיבות ירושלים, ירושלמי בבא מציעא שם) כתב שדברי רבי יוחנן בירושלמי "פליג בזה אש"ס דילן וסבירא ליה להירושלמי דרבי יוחנן לא סבירא ליה טעמא דאיבה בבנים, אלא הטעם הוא דכשהבן סמוך על שולחן אביו דעתו קרובה אצל אביו, וכשמוצא מציאה מגביה לצורך אביו. ומשום הכי בגדול הוא דמחלק בין סמוך לשולחן אביו לאינו סמוך על שולחן אביו, אבל בקטן אפילו אינו סמוך על שולחן אביו מציאתו לאביו, דכל זמן שהוא קטן לעולם דעתו קרובה אצל אביו כמו דקאמר שמואל בש"ס דילן". על דבריו יש להעיר שבבבלי לא נאמר שטעמו של רבי יוחנן שהמציאה של האב כשסמוכים על שולחנו היא משום איבה. רש"י הוא שפירש כן ועל בסיס דברי הגמרא בכתובות, שם נזכר נימוק זה בנוגע למציאה של בת.

¹⁰ דברים דומים כתבו: הר"ש סירלאו והגר"א (ירושלמי שם).

¹¹ הביטוי "טפולין לאביהם" בדברי רבי יוחנן שביירושלמי הוא באותה המשמעות כמו בבבלי "סמוכים על שולחן אביהם". אך הביטוי "טפול" שמופיע בדברי תנאים ואמוראים – משמעותו חיבור או היצמדות, וכדברי רבי יוחנן בעניין אחר (חגיגה ח ע"א; ירושלמי פאה א, א): "רבי יוחנן אמר: טפולין מעות למעות ואין טפולין בהמה לבהמה". הביטוי "סמוך על שולחן אביו" מופיע בגמרא בסוגייתנו, ופעם אחת נוספת בגמרא (בבא קמא פז ע"ב) בלשון רבים "סמוכים על שולחנו" בהקשר לתשלום דמי חבלה לאב שחבל בבנו ובבתו. אמנם ראשונים הסבירו בהקשרים נוספים ואחרים שנזכרו בגמרא בני בית שהכוונה לסמוכים על שולחן האב או בעל הבית. במקומות אלו מופיע ביטוי זה "סמוך על שולחן" בהקשר של הזנה וצרכים אחרים. הרב ישי ויצמן ("מציאת בנו ובתו", לחזות בנעם, עמ' 239–242) הבחין בין הביטוי "סמוך על שולחן אביו" שבדברי רבי יוחנן בבבלי, שמשמעותו אכילה משולחן אביו – "הכל הולך לפי עולם המעשה", לבין הביטוי "טפולין לאביהן" שבדברי רבי יוחנן בירושלמי שמשמעותו קרבה בדעת (כדברי נתיבות ירושלים – לעיל הערה 9) – "חיבור לאב בעצם ולא על חיבור מעשי". הוא ציין שהבחנה זו מתאימה לדברי הרא"ה קוק (אורות הקדש ג, עמ' רפח) שכתב שבחוץ לארץ מתגלה הערך של המעשה – סמוכים על השולחן (ההסבר בבבלי), ובארץ ישראל מתגלה קדושת המחשבה – קירוב הדעת (ההסבר בירושלמי). יש להעיר שההסבר על קירוב הדעת "מריצה לאביו" נאמר בבבלי על ידי האמורא שמואל שהיה בבבל, ואילו ההסבר על סמיכות על שולחן האב נאמר אמנם בבבלי אך הוא נאמר על ידי רבי יוחנן שחי בארץ ישראל.

בהמשך הירושלמי פאה (שם) וכן בירושלמי בבא מציעא (א, ה) נזכר שריש לקיש חלק על רבי יוחנן:

רבי שמעון בן לקיש בעי: "רצה לחזור חוזר בו", ואת אמרת מציאותו לבעל הבית? רבי יעקב בר אחא בעי ר' יוסי מקשה מה צורכה לההוא דאמר ריש לקיש ולא שמעינן דמר ר' יעקב בר אחא איתפלגין ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אמר: אדם זוכה לחבירו במציאה. וריש לקיש אמר: אין אדם זוכה לחבירו במציאה.

כאמור, ההנחה בירושלמי היא שדברי רבי יוחנן מבוססים על דבריו שהמגביה מציאה לחברו קנה חברו, ועל כן הטפולים לאביהם מזכים לו את מה שהם מצאו. אך ריש לקיש חלק וסבר שאדם איננו יכול לזכות מציאה לחברו. הוא למד זאת מהאמור בבבא מציעא שנזכרה גם בסוגייתנו (יב ע"ב): "השוכר את הפועל לעשות בכל מלאכה, מציאתו לבעל הבית". בעל בית שכר פועל לעשות כל מלאכה שהוא יטייל עליו, ובדבריו נכלל שכל מציאה שהפועל ימצא תהיה לבעל הבית. על כך אמר ריש לקיש שהלכה היא שמותר לפועל לחזור בו באמצע היום (י ע"א), ועל כן כשימצא מציאה הוא יעזוב את העבודה ויזכה במציאה, ומכאן שאין אדם זוכה לחברו במציאה.

הרב אליהו מפולדא (ירושלמי פאה ובבא מציעא שם) כתב שמדברי הגמרא יש להסיק שריש לקיש חלק לחלוטין על רבי יוחנן "וסבירא ליה דאפילו טפולין על שולחן אביהם, מציאתם שלהם כמו פועל". אם כדבריו, מה הסברו של ריש לקיש לאמור במשנתנו שמציאתם של בן ובת קטנים היא לאביהם? הרב נתנאל וייל (קרוב נתנאל, עירובין ז, ח) הסביר שריש לקיש חלק על רבי יוחנן וסבר "קטן וגדול ממש קאמר במשנה. ומטעם שבשעה שמוצאה מריצה אצל אביו וידו כיד אביו, ולא מטעם מגביה מציאה לחבירו". לפיו, ריש לקיש פירש את המשנה כדברי שמואל, ונראה שמאותו הטעם גם בת קטנה מציאתה לאביה מפני שהיא מריצה את המציאה לאביה.¹² נראה לבאר באופן אחר על פי דברי הריטב"א (יב ע"א) שצינו לעיל שהוסיף הסבר לפירוש רש"י את דברי שמואל. לפי הריטב"א מאחר שחכמים תיקנו שמציאה לקטן מפני דרכי שלום, הם תיקנו גם שהמציאה תהיה לאביו מאותו הטעם. "מפני דרכי שלום" זהו הפן החיובי של "מפני איבה". הריטב"א שם כתב עוד:

ואפילו לרב נחמן דאמר "המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו" (י ע"א), בהא מודה לשמואל מטעמא דאמרן, דהא רב נחמן תלמידה דשמואל, ולא פליג עליה מסתמא.

את אותו ההסבר של הריטב"א יש לומר גם בהקשר לריש לקיש ולרבי יוחנן. ריש לקיש שאמר "אין אדם זוכה לחבירו במציאה" הסביר את משנתנו כרבי יוחנן שמדובר ב"טפולין לאביהם", והוא הודה שמציאת "טפולים לאביהם" לאביהם מהסיבה שצינו לעיל.

סיכום

במשנתנו נאמר שמציאת בנו ובתו הקטנים – הרי אלו שלו, ומציאת בנו ובתו הגדולים – הרי אלו שלהן. אמוראים חלקו בפירוש המשנה. לפי שמואל: קטנים וגדולים – הכוונה לגיל. קטנה – הכוונה לילדה קטנה עד גיל שתיים עשרה וכן לנערה שגילה עד שתיים עשרה וחצי. לפי רבי יוחנן אין מדובר על גיל אלא על מידת העצמאות שלהם. הסמוכים לשולחן אביהם או טפלים לאביהם הם הנקראים קטנים, ואלו שאינם סמוכים לשולחן אביהם או שאינם טפלים לאביהם נקראים גדולים. לפי רש"י שמואל נימק רק מדוע מציאת בן קטן לאביו. ההנחה היא שילד קטן מגביה מציאה על מנת לתת

¹² ראה בדבריו גם בביצה ב, ו.

אותה לאביו ולכן האב זוכה בה. הנימוק לכך שמציאת בת קטנה לאביה, נזכר בגמרא בכתובות בדרשת הפסוק "בנעוריה בית אביה" שכל שבח נעוריה לאביה, הגם שבגמרא שם נאמר שדרשת פסוק זה היא רק לעניין נדרים. לפי רבי יוחנן שקטנים הכוונה היא לאלו שסמוכים על שולחן אביהם ואין הכוונה לגיל כמו שהסביר שמואל, מציאתם לאביהם משום איבה. רש"י בסוגייתנו לא הסביר את משמעות האיבה, וכנראה הוא התכוון לאמור בגמרא בכתובות שם, שמציאת קטנה לאביה משום איבה, שם הוא פירש שהחשש הוא שאם היא תיקח המציאה לעצמה ולא תיתן לאביה הוא יפסיק לזון אותה. גדולים – אלו שאינם סמוכים על שולחן אביהם גם אם הם קטנים בגיל – מציאתם לעצמם.

דברי רבי יוחנן נזכרו בירושלמי בסוגייתנו ובמקומות נוספים בסגנון אחר: "בשאינן טפולין לאביהן [מציאתם שלהם], אבל אם היו טפולין לאביהן – מציאתן שלו [של האב]". "טפולין לאביהן" – הכוונה סמוכים על שולחן אביהם. בירושלמי נאמר שמדברי רבי יוחנן הללו יש ללמוד שהוא סבר ש"אדם זוכה לחבירו במציאה" וכפי שנאמר בשמו בבבלי: "המגביה מציאה לחברו קנה חברו". לא נאמר בירושלמי שהסיבה לדין משנתנו שמציאת קטנים היא של אביהם על דרך השלילה: "משום איבה", וכפי שהסביר רש"י את דברי רבי יוחנן בבבלי. מפרשי הירושלמי הסבירו את משנתנו על פי דברי רבי יוחנן, כפי ששמואל הסבירה בסוגייתנו בפן החיובי: קטנים – הטפולים שסמוכים על שולחן אביהם מגביהים מציאה על מנת לתת אותה לאביהם. אמנם דברי שמואל או אמורא אחר שאמר דברים כמו שמואל לא נזכרו בירושלמי, אך לפי הסבר זה של מפרשי הירושלמי המחלוקת בין שמואל לבין רבי יוחנן היא רק בהקשר של הגדרת המושגים קטנים וגדולים – גיל או סמוכים ואינם סמוכים על שולחן אביהם.

בירושלמי נאמר שריש לקיש חלק על רבי יוחנן ולפיו: "אין אדם זוכה לחבירו במציאה". מבין מפרשי הירושלמי יש שאמרו שניתן להסיק מדברי ריש לקיש שהוא גם חלק על כך שמציאת קטנים הטפולים וסמוכים על שולחן אביהם היא של אביהם, ולפי ריש לקיש מציאתם לעצמם. אך נראה שריש לקיש לא חלק על האמור במשנתנו, וייתכן שהסביר את משנתנו כדברי שמואל בבבלי שקטנים – בן ובת, הכוונה בגיל, וההנחה היא שהם מגביהים מציאה על מנת לתת אותה לאביהם. אפשרות נוספת היא שאמנם ריש לקיש חלק על רבי יוחנן ולפיו המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו, אך ריש לקיש הסכים עם רבי יוחנן שמציאת קטנים "טפולים לאביהם" היא של אביהם. חכמים תיקנו שמציאה לקטן "מפני דרכי שלום" והם תיקנו גם שהמציאה תהיה לאביהם גם כן בשל טעם חיובי המבוסס על ההנחה ש"טפולין לאביהם" מריצים את המציאה לאביהם.